

УДК 34:929 Костић Л.(043.3)

CERIF: H 260, H300, S100, S110

Др Жика Бујуклић*

ДОКТОРСКА ДИСЕРТАЦИЈА ПЕСНИКА
ЛАЗЕ КОСТИЋА „DE LEGIBUS SERBICIS
STEPHANI UROS DUSAN“

На основу архивске грађе коју је недавно открио, аутор пружа одговор на питање које је поставио у свом претходном раду „Одбрана доктората песника Лазе Костића у Пешти 1866. године: *Dissertatio* или *Theses*?“. Анализом до сада непознате садржине Костићеве докторске дипломе и оригиналних записника са његових докторских испита на Краљевском универзитету у Пешти (1864–1866), аутор закључује да је Лаза Костић стекао звање „доктора свеукупног права“, и цивилног и канонског (*doctor universi iuris, utriusque iuris*), на основу одбране рада мањег обима „*Theses e(x) scientiis juridicis et politicis*“, али и излагањем *dissertatio inauguralis* под називом „*De legibus serbicus Stephani Uros Dusan*“. Аутор сматра да овај податак значајно допуњује наша сазнања о изучавању Душановог законодавства средином XIX века и омогућује боље сагледавање укупних домета српске културне елите у Угарској тога доба.

Кључне речи: *Лаза Костић*. – *Одбрана доктората*. – *Theses*. – *Dissertatio inauguralis*. – Душаново законодавство.

1. Делатност Лазе Костића у области права остала је веома дуго потпуно у сенци његовог доприноса на пољу литературе, филозофије, естетике, књижевне критике, журналистике, дипломатије, па и његовог политичког ангажовања. Први који се овом облашћу позабавио био је др Срђан Шаркић, професор новосадског Правног факултета, аутор превода и обимних коментара Костићевог докторског рада, под називом *Theses e(x) scientiis juridicis et politicis*, одбрањеног 1. маја 1866. године на Правном факултету Краљевског универзитета

* Аутор је редовни професор Правног факултета Универзитета у Београду, bujuklic@ius.bg.ac.rs.

у Пешти.¹ Оригинални текст теза, од свега шест страница, остао нам је сачуван јер је постојала пракса да се рад пре јавне одбране мора публиковати у више примерака. У чланку посвећеном Костићевом докторату, Шаркић објашњава зашто је он обухватао само неколико страница и износи став да, за разлику од данашњих доктората, тезе онога времена нису биле обимне монографије посвећене једном одређеном проблему, већ текстови са кратким сентенцама, тврдњама (дословце „тезама“) које је тек требало усмено одбранити. Зато се за стицање високог научног звања тражило широко познавање различитих правних области, које су кандидати претходно морали да положи кроз тзв. ригорозуме (строге испите, *examinibus rigorosis*).²

И заиста, када се погледа садржина Костићевих *Theses e(x) scientiis iuridicis et politicis*, види се да оне обухватају веома широку материју, и то из сасвим различитих правних дисциплина. Рад обухвата укупно 56 теза, у облику кратких сентенци, које су сврстане у десет целина: *природно право, црквено право, римско цивилно право, угарско приватно право, аустријско грађанско право, грађански поступак, кривично право, менично право, статистика Аустријске монархије*, док поглавље *E(x) scientiis politicis* укључује неколико сентенци из, назовимо то условно, *политичких наука*.³

Аутор овог превода није се посебно бавио питањем састава комисије и како је одбрана текла, али је својим обимним коментарима пружио „својеврсну реконструкцију“ тог догађаја, како је то приметио и приређивач ове књиге.⁴ Држећи се искључиво садржине тих педесетак кратких „теза“, Шаркић је за сваку од наведених области пружио веома корисне податке, који лаицима, али и стручној јавности, помажу да схвате значај правних тема из овог рада. Академик Данило Баства је, у стручном приказу Шаркићеве књиге, с правом констатовао: „Што су та разјашњења петоструко обимнија од онога што се њима тумачи и коментарише, нипошто не треба схва-

¹ Lazar Kostić, *Theses e scientiis iuridicis et politicis (Тезе из правних и политичких наука)*, Матица српска, Нови Сад 2011 (даље: *Тезе*), 13–63. У самом наслову, као и касније у тексту теза, користи се средњовековни начин писања предлога „ex“, без другог слова, када му претходи реч са сугласником. Занимљиво је да је рукопис књиге чекао две деценије да буде објављен. Штета што се на корицама, а потом и на насловној страници, поткрала иста грешка: написано је *politics*, уместо *politicis*.

² Срђан Шаркић, „Римско право у докторској дисертацији Лазе Костића“, *Антика, савремени свет и рецепција античке културе* (ур. К. Марицки Гађански), Београд 2012, 455–460.

³ У објашњењима и коментарима Костићевих *Теза* проф. Шаркић с правом упозорава да та терминологија има сасвим другачије значење од данашњег јер је Костић реч „политика“ употребљавао у „најопштијем значењу, као управљање друштвом“. *Тезе*, 58.

⁴ Душан Николић, *Уводна реч, Тезе*, 5.

тити као ироничан приговор уперен против нападног демонстрирања учености, већ, напротив, поздравити као драгоцену помоћ и велико олакшање читаоцу који се без њих, по свој прилици, уопште не би могао разабрати у језгровито формулисаној а тематски широко захваћеној материји Костићевих *Теза*.⁵

Управо са намером да допунимо сазнања о том важном догађају за нашу културну историју, пошли смо од постојећих, веома ретких, сведочанстава која нам могу помоћи да расветлимо одбрану доктората Лазе Костића. У недавно објављеном раду, који се односио на ту тему, дошли смо до неких значајних података, који се често превиђају у научним радовима из ванправних области.⁶ Наиме, у литератури која се бави различитим областима деловања Лазе Костића, често се узгредно помене и његов докторат, али се тада наводе само подаци из већ објављене пишчеве преписке и сведочанства његових савременика, пријатеља или биографа. Пошто се правна струка тиме није ни бавила, то су нам углавном били и једини подаци о Костићевој одбрани од пре једног и по века.

Често се цитира писмо Антонију Хаџићу, у коме Костић свом пријатељу најављује овај догађај: „У понедељак, *prima die Calendas majales* /првог дана мајских Календа/, промовујем се. Опоненти су ми Суботић и Милетић. Белај с тезама, с дисертацијом, с Венцлом, с професорима и њиховим латинским језиком!“⁷ Понешто сазнајемо из писма које је, одмах по одбрани, упутио Јовану Ђорђевићу (Пешта, 2/14. маја 1866), свом ранијем професору и управнику Српског народног позоришта у Новом Саду: „Јуче сам дишпутовао са Суботићем и Милетићем, с оним из угарског права о коаквизицији, а с овим из политике, нешто о изборној теорији. Морали су се да боме дати потући. За диспутацијом узастопце промоција. И тако по предлогу омладине под прве стихове што их будем излегао подписујем се *др.* – само да зловни свет не узме то као абривиацију од *дрвени*! Суботић је врло шармантан, учтивост и снизхожденије му не зна границе. Дао ми је на чтеније своју најновију историјску драму под називом *Бодин*...“⁸ Уз то, ретко ко пропусти да цитира сведочење Костићевог биографа и савременика Милана Савића, који је за ову одбрану доктората написао да је била „датум у историји Правног факултета пештанског Универзитета“.⁹

⁵ Данило Баста, *Самопоштовање и пузавост* 3, Београд 2015, 357.

⁶ Жика Бујуклић, „Одбрана доктората песника Лазе Костића у Пешти 1866. године: ‘Dissertatio’ или ‘Theses’?“, *Перспективе имплементације европских стандарда у правни систем Србије*, књига 7 (ур. С. Лилић), Београд 2017, 144–157.

⁷ Лаза Костић, *Преписка*, I том, Нови Сад 2005, 76–77.

⁸ Л. Костић, *Преписка*, 26.

⁹ Милан Савић, *Лаза Костић*, Београд 2010, 37, 43.

2. Када је постао доктор правних наука, Лаза Костић је тек напунио 25 година и сваки читалац Костићевих *Theses e(x) scientiis iuridicis et politicis* мора остати задивљен обимом и разноликошћу тема којима је владао овај млади докторанд. Логично је онда запитати се колика ли је тек морала бити ученост двојице Срба који су, по Костићевом сведочењу, били „опоненти“ на тој одбрани – др Јован Суботић и др Светозар Милетић.

У наведеном чланку детаљније смо анализирали биографије Костићевих „опонената“ и установили да се управо оне чињенице које се односе на њихово правничко образовање и деловање по правилу запостављају.¹⁰ Закључили смо да се одбрана водила пред двојицом веома угледних и образованих Срба, уз то доктора правних наука: Суботић је тада био судија највишег судског већа са седиштем у Загребу, а Милетић председник Српске читаонице у Новом Саду (пошто је на кратко суспендован са места градоначелника).¹¹ Обојица су двадесетпетогодишњег кандидата познавали већ одраније и у њему видели талентованог младог човека, док је Костић, с друге стране, увелико пратио Суботићев литерарни опус националноисторијске оријентације (романтични еп *Краљ Дечански*, драма *Немања*), а Милетић му је помагао током студија и уводио га у либералне политичке идеје. На основу грађе која нам је била доступна, нисмо могли са сигурношћу установити да ли је познанство са члановима комисије, уз заједничку националну, политичку и верску припадност, кандидату током одбране помогло или одмогло. Оставили смо и отворену дилему зашто су баш они изабрани да буду „опоненти“ младом Костићу, а не неки од професора пештанског Универзитета, на коме се одбрана и одвијала. Указали смо на могућност да се разлози укључивања др Суботића у ову комисију налазе у чињеници да је он био први Србин који је у Пешти, на кратко али веома успешно, водио катедру римског права.¹²

Међутим, кључна дилема која је отворена у овом чланку, и то први пут у нашој научној литератури, била је: да ли је текст од шест страница *Theses e(x) scientiis iuridicis et politicis* целокупни докторат Лазе Костића или је уз тај сачувани штампани текст ишао и рад већег обима, који се уобичајено називао *Dissertatio*. Указали смо на чињеницу да су два дела имали докторати и других угледних Срба који су то академско звање стекли на истом факултету, попут Јована

¹⁰ Ж. Бујуклић, 154–156.

¹¹ Дејан Микавица, *Лаза Костић, политичка биографија*, Нови Сад 2011, 18–19.

¹² Јован Суботић, *Автобиографија*, II део, Нови Сад 2009, 57–58.

Хаџића (1826)¹³ и Саве Текелије (1786).¹⁴ У закључку смо констатовали да одговор на ту дилему могу пружити само даља истраживања у одговарајућим домаћим и страним архивама, поготово мађарским (попут Државног архива у Будимпешти, Универзитетској библиотеци и др.).

3. На основу изложене методолошке поставке и радне хипотезе коју смо изнели у поменутом раду, истраживање је усмерено прво ка ономе што већ поседујемо, а то је текст цитираног писма Хаџићу: „Белај с тезама, с дисертацијом, с Венцлом, с професорима и њиховим латинским језиком!“¹⁵ Зашто би Костић користио два термина за исту ствар ако, поред „теза“ (*Theses* које су нам сачуване), није постојала и *Dissertatio*, „дисертација“ која му је задавала толике муке, и уз то везана за професора са тог факултета. Такође, треба запазити да Костић јасно истиче како су му проблем (*белај*) чиниле „тезе“ – наведено у множини (= *Theses*), а потом и „дисертација“ (= *Dissertatio*). Очигледно је да то нису синоними јер би и у првом случају користио једнину.

Не само да та чињеница никоме до сада није привукла пажњу него чак ни име професора Венцла, кога Костић овде изричито помиње. Чудно је да академик Младен Лесковац, приређивач Костићеве преписке и врхунски познавалац песничког живота и дела, у веома корисним пропратним коментарима песничке преписке не даје никакве податке уз име тог професора.¹⁶

Међутим, увидом у садржину Вурцбаховог *Биографског лексикона Аустријске царевине*, који обухвата 60 томова и садржи преко 24.000 биографских одредница о најугледнијим личностима те државе између 1750. и 1850. године, дошли смо до податка да је у питању Gustav Wenzel (1815–1891), доктор филозофије и права, који је од 1838. године био ангажован на Универзитету у Пешти, а истовремено и на Терезијануму у Бечу (*Theresianischen Akademie*). Био је професор рударског права и правне историје, а најзначајнији радови

¹³ Јован Хаџић, *De causis matrimonium dissociantibus, juxta disciplinam orthodoxae ecclesiae christi orientalis* (О узроцима развода брака, према учењу Источне православне цркве Христове), превод са латинског и коментари В. М. Тодоровић, Нови Сад 2009, 23–134.

¹⁴ Sava Tekelija, *Dissertatio iuridica de causa, et fine civitatis* (Правна дисертација о узроку и циљу постојања државе), превод са латинског и коментари В. М. Тодоровић, Нови Сад 2009, 1–103. У тексту се користи старији, римски начин писања, у коме не постоји латинично слово *U*.

¹⁵ Л. Костић, *Преписка*, 76–77.

¹⁶ *Ibid.*, 513.

су му *Опште европско приватно право* (1868) и *Мађарско приватно право до 1848* (1885), уз многе друге, углавном на мађарском језику.¹⁷

Наредни истраживачки корак било је трагање за докторском дипломом Лазе Костића, која је у свом тексту морала имати неке ближе податке о поступку одбране, можда и о врсти доктората, поготово у случају да уз тезе није постојала и одговарајућа дисертација. Логично је било потражити је у архиви Матице српске, где се иначе налази доста грађе о Костићу, па и штампани примерак његових *Theses e(x) scientiis iuridicis et politicis*, са песниковом својеручном посветом тој институцији.¹⁸ Наведене претпоставке су се и обистиниле јер се тамо налази оригинал овог драгоценог правног документа, а да о томе нигде до сада није било речи.¹⁹ Па чак ни у књизи са фототипским издањем *Теза* и њиховим преводом, коју је издала сама Матица српска.

Докторска диплома Лазе Костића је великог формата (60 x 38), на латинском језику, са потписима двојице пештанских професора и са висећим печатом, попут средњовековних повеља. Текст започиње типизираном формулом, која је већ унапред одштампана, веома крупним словима: *Nos, rector et Alma ac Celeberrima Regia Scientiarium Universitas Hungarica, lecturis salutem* („Ми, ректор и благостиви и гласовити Краљевски универзитет Угарске, поздрављамо све који ће ово прочитати“), а потом следи текст исписан калиграфским рукописом, који садржи опис саме одбране и закључак о промовисању у звање *Doctor Iuris Universi* („доктора свеукупног права“), које се наглашава посебно увећаним и подебљаним словима, као и у уводном делу, када се истиче име кандидата: *Lazarus Kostic*. Наводе се прво његове генералије (да је стар 26 година, православне вероисповести, рођен у Ковиљу, у области Војне границе), потом се потврђује да је „годинама марљиво и прилежно изучавао свеукупну правну науку, те да је са успехом и једнако вредно положио све строге прописане испите: из општег природног права, римског цивилног права, црквеног права – како јавног, тако и приватног, грађанског права Угарске и Аустрије, процесног права, кривичног права као и менично-трговинског, те испите из статистике и политичких наука... (и да) је потом у јавној расправи одбранио одабране тврдње из свих области права, те беспрекорно разрешио све постављене приговоре“.²⁰

¹⁷ Constantin von Wurzbach, *Biographisches Lexikon des Kaisertums Österreich*, I–LX, Wien 1856–1891. Није јасно зашто је Милан Савић у својим мемоарима, приликом цитирања поменутог Костићевог писма, иза имена Венцла, додао у заградама погрешно објашњење: *професор римског права*. Упор. М. Савић, 43.

¹⁸ „Славној Матици српској Лаза Костић“. Сигн. Р19Лат II 20.2, БМЧНС.

¹⁹ Сигн. М 4841, РОМС.

²⁰ Уз консултације са аутором чланка, превод Костићеве докторске дипломе сачинила је др Милица Кисић Божић, доцент на Катедри за историју на Одсеку

Све до овог дела текста нема потпуно нових података, који нису били познати и раније. Очигледно је да се ту наводи све шта је Лаза Костић морао положити како би стекао право на одбрану доктората: прво да заврши четворогодишње студије права („које је годинама марљиво и прилежно изучавао“), да положи тзв. строге испите (ригорозуме) из таксативно наведених правних области, а потом да своје „тврдње“ одбрани у јавној расправи. Очигледно да се овде мисли на кандидатове већ штампане „тезе“, које је морао одбрани пред „опонентима“. Исто произлази и из насловне странице Костићевих *Theses e(x) scientiis iuridicis et politicis*, на којој стоји да је он стекао право да их брани ...*in Regia Scientiarum Universitate Pestiensis separatis examinibus rigorosis* („на пештанском Краљевском универзитету, положивши испите строности“) ...*pro consequendo juris universi doctori gradu* („ради стицања степена доктора свеукупног права“) и да се одбрана заказује: *Anno 1866. Kalendis majalibus hora meridiana* („Године 1866. првог маја у подне“).

4. Кључни податак следи тек у наставку текста Костићеве докторске дипломе, где се у седмом реду изричито помиње *dissertatio inauguralis*, која се никако не може поистоветити са *theses*, а још мање са *examinibus rigorosis*, строгим испитима који су претходили самој одбрани. У тексту изричито стоји: „пошто је израдио инаугурациону (докторску) дисертацију којом нам је у великој мери доказао своју ученост и вичност правној науци, са задовољством му додељујемо почаст која му припада, јер ју је врлином и поштеним учењем завредео. Стога, по праву које су нам за то доделили узвишени владари, поменутог изванредног, ученог и образованог Лазара Костића... проглашавамо доктором свеукупног права“. На основу тог академског звања он стиче право „да предаје на универзитету као професор, да на правна питања одговара и буде консултован, као и све друго што следује свим докторима правних наука, и то не само овде, у славној Краљевини Угарској и територијама које су јој присаједињене, већ – захваљујући привилегијама које је овом Краљевском универзитету милостиво уступио аустријски цар – и у свим другим наследним провинцијама аустријског цара, уз могућност да обавља све службе и високе јавне функције које изискују образовање правника, те уз сва друга права која по правилу уживају доктори правних наука са Царског и Краљевског универзитета, како у древном и славном Бечу, тако и другде. Додељујемо му, дакле, и уступамо све почести, права и привилегије које посвуда по обичају или закону припадају веродостојним и правим докторима права“. После навођења неколи-

медиевалистике Филозофског факултета у Новом Саду. Њена ужа специјалност су дипломатички и наративни извори на латинском језику с простора некадашње Угарске.

ко протоколарних напомена о форми издавања самог документа, на крају стоји да је диплома издата „У Пешти, у Угарској, првог дана месеца маја, лета Господњег 1866“, дакле, истог дана када је одржана и одбрана. Тај датум се спомиње и на првој страници *Теза*, када се заказује одбрана на мајске календе у подне, а и сам Костић обавештава Хаџића: „У понедељак, *prima die Calendae majales* /првог дана мајских Календа/, промовујем се.“

Увидом у својеручне потписе пештанских професора на дну дипломе, постаје јасно да је Костић у поменутом писму Јовану Ђорђевићу помињао управо једног од њих, Венцла. Заиста су импресивна звања и титуле обојице потписника, што нам потврђује да су на Костићевој одбрани тада били најугледнији професори пештанског Универзитета: први је Густав Венцел, „доктор слободних вештина, филозофије и оба права (цивилног и канонског), адвокат црквеног и цивилног суда, редовни члан Угарске академије наука, професор приватног права Угарске, а исто тако и рударског права, тренутно ректор Краљевског универзитета Угарске“, док је други потписник Теодор Паулер „члан Савета садашњег Светог царско-краљевског Величанства, доктор слободних вештина, филозофије и оба права, редовни професор природног и кривичног права, редовни члан Угарске академије наука, тренутно декан Правно-политичког факултета и проректор“.

Тиме је непобитно потврђено да је Костић, осим *theses*, имао и *dissertatio inauguralis*. Међутим, пошто се у самој докторској дипломи не помиње њен назив, наметнула се потреба даљег архивског истраживања са циљем да се открије и тај значајан податак. Из Костићеве преписке поуздано се знало да је српски песник безуспешно конкурисао за професора римског права и за неке друге предмете на Великој школи у Београду, па је било логично да се у Архиву Србије налази неки траг о томе. Пошло се од претпоставке да би евентуално могла да се пронађе Костићева пријава на конкурс или нека пропратна документација, чиме би се расветлио проблем назива, а можда и садржине његове дисертације. Нажалост, једино до чега смо дошли је копија докторске дипломе, званично оверена у Пешти, која се од оригинала разликује једино по далеко скромнијем спољашњем изгледу.²¹

5. Наша су се сазнања темељно изменила тек открићем докумената из архиве Универзитета „Етвеш Лоранд“ у Будимпешти (*Eötvös Lóránt Tudomány Egyetem*). У питању су драгоцене записници (протоколи) са свих испита Лазе Костића које је полагао током двогодишњих докторских студија 1864/1865. године, а по-

²¹ Архив Србије, АС, МПКС, ф. VIII, р. 48/1883.

том и извештај о одбрани доктората.²² Сви ти подаци сачувани су у деловодној књизи (матрикули), на латинском језику, која је имала значај јавне исправе (попут земљишних, матичних и других књига те врсте). Она нам потврђује да је Костић пре одбране доктората морао положити три „строга испита“, који су обухватили разне правне области. Први ригорозум (од 7. марта 1864) укључивао је: филозофију права, политичке науке и статистику Аустријске монархије, други (17. марта 1865): римско право, канонско право и угарско приватно право, а трећи (24. новембра): аустријско грађанско право, процесно право, кривично право, менично и трговинско право. Дакле, помињу се исти они предмети који су таксативно наведени и у Костићевој докторској дипломи.

Из записника се види да су се ригорозуми полагали пред четворочланом или петочланом комисијом, с професорима различитих струка, а да су међу њима најчешће били Венцел и Паулер, потписници Костићеве дипломе. На левој страни записника увек се потписује тадашњи декан, очигледно као председавајући, а на супротној страни су потписи осталих чланова комисије. У време првог ригорозума декан је био Александер Конек (+ Карваши, Паулер и Черни), на другом председава Аугуст Карваши (+ Венцел, Конек, Баинтнер и Черни), а исти састав комисије је поновљен и на поправном испиту, док је на трећем ригорозуму председавао тадашњи декан Теодор Паулер (+ Венцел, Карваши и Баинтнер). Свако од њих је био специјалиста за више правних области, па је разумљиво што су исти професори били укључени у различите комисије. Нажалост, њихови потписи су веома нечитки, па дугујемо захвалност др Јулији Варга, главној архивисткињи при Универзитету „Етвеш Лоранд“²³, која не само што нам је омогућила да дођемо до ових поменутих докумената него је ишчитала имена свих професора и дошла до података о предметима на којима су били ангажовани:

Александер /Шандор/ Конек (*Kónek Sandor*) – професор финансијског права и статистике,

Аугуст /Агоштон/ Карваши (*Karvasy Ágoston*) – професор меничног и трговинског права,

Теодор /Тивадар/ Паулер (*Tivadar Pauler*) – професор кривичног права,

²² Архив Универзитета ELTE (*Eötvös Lóránt Tudomány Egyetem*), sign. 7/e, vol. II.

²³ Приликом успостављања контакта са овом институцијом велику помоћ су ми пружили др Гојко Маловић из Архива Југославије и г. Золтан Бада из Српског института у Будимпешти, чија су ми љубазност и познавање оба језика омогућили несметану комуникацију и са другим архивима у Будимпешти: Мађарским државним архивом (*Magyarországos levéltár*), Националном библиотеком „Сечењи“ (*Országos Széchényi Könyvtár*) и др.

Густав Венцел (*Wenzel Gustáv*) – професор угарског приватног права, историје права и рударског права,

Жожеф Черни (*Cherny József*) – професор римског права, канонског и феудалног права,

Јанош Баинтнер (*Baintner János*) – професор аустријског грађанског права.

Из записника се види да су ригорозуми трајали и по два сата, да је први од њих Костић положио већином гласова, трећи једногласно, а да је на другом испиту пао из канонског права и морао је да га положе поново у року од два месеца. Костић је тај *examen suppletorium* положио у предвиђеном року (29. априла 1865), једногласном одлуком комисије, а испитивање је трајало читав сат.²⁴

Тек на крају записника, на самом дну странице деловодне књиге, налазе се и подаци о одбрани Костићевог доктората, и то зачуђујуће кратки за тако важан испит, без помињања састава комисије и дужине трајања одбране, већ се само констатује:

Exhibito dissertatione De legibus serbicis Stephani Uros Dusan

Disputavit die 1 Maii 1866

Promovit die 1 Maii 1866 in J.U.D.

Doct. Theodorus Paulus

h.t. Decanus

Срећом, управо овај лапидарни запис пружио нам је један од најдрагоценијих података за нашу правну историографију, али и за боље сагледавање укупних домета српске културне елите у Угарској тога доба. Он не само да потврђује оно што је записано и у докторској дипломи – да је Лаза Костић, уз *Theses e(x) scientiis iuridicis et politicis*, имао још и *dissertatio* – већ нам се најзад открива и њен пун назив: *De legibus serbicis Stephani Uros Dusan* („О српском законодавству Стефана Уроша Душана“). Потом следе само кратке напомене да је Костић изложио овај рад (*exhibito dissertatione*) на јавној расправи (*disputavit*), одржаној 1. маја 1866. године и да је ис-

²⁴ Из Костићеве преписке (из марта 1864) закључујемо да му је тај испит задавао посебне проблеме јер је наручивао додатну литературу из те области: „Отидите књижару Столету, па му реците, нека ми пошаље *per Nachnahme* /на његово име/ ове ствари: један талијанско-немачки и наопако лексикон, једну енглеску конверзацијону граматику, римске институције од Љаклдаја, Вастерово црквено право, и *Möhler repetitorim* и за римско и за црквено.“ *Препуска*, 65. Касније Костић исказује задовољство због положеног испита, али и младалачку осиноност, обојену његовим тадашњим антиклерикалним ставовима. Према сведочењу др Савића, из Пеште он пише: „У суботу сам полагао суплеторију из каноникума. Сад само мене бирајте на сабор, ако хоћете да утучете калуђере.“ М. Савић, 43.

тог дана промовисан (*promovit*) у академско звање *J(uris) U(niversi) D(occtor)*, у доктора свеукупног права, тј. „оба права“, и цивилног и канонског (*Iuris Utriusque Doctor*). Извештај је потписао Теодор Паулер, тадашњи декан (*hoc tempore Decanus*), потписник и Костићеве докторске дипломе (уз ректора Густава Венцла), која је тог истог дана и издата. Управо је у њеном тексту веома опширно наведено шта је све претходило стицању тог академског звања и шта оно надаље омогућује др Лази Костићу, тако да би, без познавања садржине дипломе, те штуре напомене биле тешко разумљиве. Отуда се та два документа складно допуњују.

6. Сазнање да је средином XIX века, усред Пеште, на латинском језику одбрањен докторски рад који је везан за нашу средњовековну правну историју, и то у време када Стојан Новаковић још није ни објавио критичко издање Душановог законика, заиста представља драгоцену откриће. Остаје нејасно зашто су до сада остали потпуно незапажени овде анализирани документи, не само Костићева докторска диплома, већ и драгоцену архивску грађу из Будимпеште. Нажалост, покушаји да се утврди да ли је и текст Костићеве дисертације остао негде сачуван остали су безуспешни, како у нашим тако и у мађарским архивама. У регистру штампаних издања Универзитета у Пешти од 1777. до 1877.²⁵ поменуто је само Костићев рад *Theses e(x) scientiis iuridicis et politicis* (Budae, typis reg. univers. Hungaricae, 1866), док се дисертација нигде не помиње. Није искључено да она није ни штампана јер је Костић тада своје богато наслеђе увелико трошио на боемски начин живота, због чега је већ у младости остао без дома и материјалне сигурности. Костићев буран живот, бројна сељакања и стално неспокојна егзистенција, уз његову изразиту немарност према својим списима, оставили су ненадокнадиву празнину онима који желе да изуче допринос овог свестраног ерудите у разним областима духовног стваралаштва, а поготово на пољу права.²⁶ Остаје нада да ће негде искрнути рукописна верзија Костићеве дисертације и да ће је неко открити, можда и случајно, као што се то десило са докторском дисертацијом Димитрија Матића, одбрањеном на Универзитету у Лајпцигу још 1847. године. Донедавно нам је био познат једино њен назив, али не и сама садржина.²⁷

²⁵ István Balogny, *A magyar királyi egyetemi nyomda termékeinek címjegyzéke 1777–1877*, Budapest 1882.

²⁶ Песников биограф Милан Савић бележи да је Костић већину својих писама уништавао. М. Савић, 203.

²⁷ Димитрије Матић, *Dissertatio de via qua Fichtii, Schellingii, Hegeliiue philosophia e speculativa investigaone Kantiana excolta sit* (*О путу којим се филозофија Фихтеа, Шеллинга и Хегела развила из Кантовог спекулативног истраживања*), Београд 2016. До овог открића дошао је наш угледни филозоф др Слободан Жуњић

Међутим, већ и ова открића отварају бројне нове недоумице у вези са Костићевим докторатом и његовом одбраном.

Када Костић у поменутој преписци каже: „првог дана мајских Календа, промовујем се“, наравно, тек пошто је претходно на докторском испиту „дишпутовао“ са „опонентима“, јасно је да говори управо о овом догађају. Ипак, сваког истраживача збуњује чињеница да Костић уопште не помиње назив докторске дисертације, ни овде ни на било ком другом месту, па је и то још један од разлога што су Костићеве *Theses* дуго погрешно називане „дисертацијом“. Још је већи проблем што у цитираном писму, када говори о дисертацији, Костић помиње једино професора Венцла, а не и Теодора Паулера, потписника записника са докторске „дишпутације“, а остаје нејасно и зашто су као „опоненти“ наведени само Суботић и Милетић. Они су такође били угарски доктори права, али не и професори, поготово не са факултета где се одбрана одржавала. Још је чудније што Јован Суботић, у својим обимним мемоарима, ниједном речју не помиње да је учествовао у тој одбрани²⁸, а ни у до сада објављеној Костићевој преписци са обојицом „опонената“ нема никаквих података о томе. Сувишно је подсетити да се њихова имена нигде не наводе у званичном записнику са одбране.

Свакако није спорно да су они били 1. маја 1866. године укључени у поступак одбране јер Костић наводи чак и области из којих су му постављали питања: са Суботићем је „дишпутовао... из угарског права о коаквизицији“, а са Милетићем „из политике, нешто о изборној теорији“. Када се зна да су управо то теме Костићевих „теза“, које су претходно биле одштампане и доступне заинтересованим лицима, која су се, по ондашњој пракси, могла укључити у јавну одбрану – онда се њихова улога може и тиме објаснити. Остаје ипак нејасно ко је и зашто баш ту двојицу угледних Срба позвао да из Загреба и Новог Сада дођу у Пешту и укључе се у одбрану. Она се несумњиво водила у присуству Теодора Паулера, као председавајућег професора са пештанског Универзитета, а вероватно и осталих чланова комисије. На то указује и његов потпис на записнику са Костићеве одбране и свечане промоције, али и на самој докторској дипломи, уз потпис Густава Венцла – тадашњег ректора пештанског Универзитета, дакле, највишег представника те угледне академске институције, у чије је име Костићу тај документ званично и додељен („Ми, ректор и благостиви и гласовити Краљевски универзитет Угарске...“).

у архиви Лајпцишког универзитета и потом целокупан текст превео и приредио за штампу.

²⁸ Своје успомене објављивао је од 1901. до 1910. у Новом Саду, у пет свезака, под насловом *Живот Д-ра Јована Суботића*. У овом раду су цитати наведени према новијем издању: Ј. Суботић, *Автобиографија*, I–V, Нови Сад 2009.

Овај документ је драгоцен извор сазнања за правне историчаре јер нам осветљава процедуру стицања највиших академских звања на једном од најугледнијих европских универзитета тога доба. Управо је средина XIX века била период када се у Хабзбуршкој монархији приступило великој реформи високошколског образовања, названој *Thun-Hohensteinschen Universitätsreform*, према имену њеног покретача, тадашњег царског министра просвете (1849–1860).²⁹ Од бројних новина, једна је предвиђала и промене у условима за стицање доктората, тако што се звање доктора наука омогућавало и без *dissertatio*, само на основу три велика ригорозума, вероватно уобличена кроз *theses*. Међутим, изгледа је реформа грофа Туна из 1855. године још дуго била само слово на папиру јер из доступне литературе произлази да се чак и у самом Бечу стицање доктората одвијало и даље по старом систему, све до 1872. године.³⁰ Очигледно је да се ни у Пешти није поступало другачије јер се одбрана доктората Лазе Костића одвијала на стари начин. Ипак, зачуђује колико је мало пажње посвећено његовој *dissertatio inauguralis*, не само у званичном записнику већ и у Костићевој преписци.

7. Многи подаци указују на то да начин студирања, па и стицања доктората на Пештанском универзитету, није био увек исти ни у претходном периоду. Један од Костићевих „опонената“, др Јован Суботић (1817–1866), у својим мемоарима је записао да је прво добио диплому доктора филозофије, а потом на том универзитету „завршио три године јуридикских штудија..., док се на правним академијама предавало две“. Даље сазнајемо да је „јуридикску дисертацију... дишпутирао *sub auspiciis* /под покровитељством/ митрополита Станковића“ и да се 25. маја 1840. године његов факултетски труд завршио дипломом доктора права. Потом додаје: „Ипак није било у оно време обичај да се полагају ригорозни испити... (већ) само они који су ишли за тим да буду професори на филозофијским катедрама, правили су те испите. Није их било пуно, и понајвише чланова свештеничких редова. А доктора права било је у целој Угарској онда нас седам.“³¹ Нажалост, нигде не помиње која је била тема његове дисертације.

²⁹ Опширно о томе Zoran Pokrovac (Hrsg.), *Juristenausbildung in Osteuropa bis zum Ersten Weltkrieg*, Frankfurt am Main 2007; Thomas Simon, „Die Thun-Hohensteinsche Universitätsreform und die Neuordnung der juristischen Studien – und Prüfungsordnung in Österreich“, 1–36; Katalin Gonczi, „Die Juristen ausbildung in Ungarn vom aufgeklärten Absolutismus bis zum Ende der Habsburgermonarchie“, 37–79. Недавно се појавио и зборник радова на ту тему Brigitte Mazohl, Christof Aichner (Hrsg.), *Die Thun-Hohenstein'schen Universitätsreformen 1849–1860: Konzeption, Umsetzung, Nachwirkungen*, Wien 2017.

³⁰ Тада је у Аустрији коначно усвојен нови систем стицања доктората. Упор. Hans Lentze, *Die Universitätsreform der Ministers Graf Leo Thun-Hohenstein*, Wien 1962, 260, 278.

³¹ Ј. Суботић, *Автобиографија*, I део, Нови Сад 2009, 141, 144–145.

Напротив, за Јована Хаџића (1799–1869), који је на пештанском Универзитету студирао петнаестак година пре Суботића, знамо да је 1826. године докторирао на тему *De causis matrimonium dissociantibus, juxta disciplinam orthodoxae ecclesiae christi orientalis*.³² Тај рад је веома близак савременом значењу појма „дисертација“ јер има уско одређену тему, већег обима (садржи педесетак страница), па је подељен на четири поглавља и 32 параграфа, постоје бројне фусноте, а на крају је *appendix* (додатак на осам страница), у коме кандидат наводи опширан попис „неких збирки, нарочито канонског права који се у Источној цркви – чак и у питањима брака – узимају као извор и водич“ и придодаје садржај дисертације (*conceptus dissertationis*). Тек потом следи део, од свега три странице, који по свом називу и структури неодољиво подсећа на докторске „тезе“ Лазе Костића. Тај спис је такође насловљен *Theses ex universa Jurisprudentia et scientiis politicis* („Тезе из васколике правне науке и политичких студија“)³³ и садржи слична поглавља као и Костићев: *Ex jure naturae, publico universali et gentium, Ex jure ecclesiastico, Ex jure civili Romano, Ex jure criminali, Ex jure Hungarico, Ex scientiis politicis* (из природног права, општег јавног и међународног, црквеног, римског, кривичног, угарског права и тзв. „политичких“ наука), која имају укупно тридесетак тема, једноставних „сентенци“ (=теза) које су груписане у одговарајућим поглављима.³⁴

Јасно је чак и неправнику да се овде ради о два потпуно самостална дела: први, који се назива „дисертација“, додуше не у самом наслову, али се попис поглавља на крају списка јасно означава терминима *conceptus dissertationis* (садржај дисертације), док је део који следи, сасвим другог карактера, насловљен *Theses ex universa jurisprudentia et scientiis*.

Још раније је докторат у Пешти одбранио Сава Текелија (1761–1842), тачно осам деценија пре Лазе Костића, 1786. године, под називом: *Dissertatio ivridica de cavusa, et fine civitatis*. Овде се већ у наслову јасно истиче да је реч о *Dissertatio*, која има сасвим конкретну тему, обрађену на петнаестак страница на латин-

³² Јован Хаџић, *О узроцима развода брака, према учењу Источне православне цркве Христове* (превод са латинског и коментари В. М. Тодоровић), Матица српска, Нови Сад 2009, 23–134 (даље: *О узроцима развода брака*).

³³ *Ibid.*, 125–126. В. М. Тодоровић је овај наслов превео исувише слободно: „Тезе из права сваке врсте и политичких студија“. Термин *jurisprudentia* у правничкој струци има сасвим одређено значење: правна наука.

³⁴ Необично је да се у пропратном чланку уз сам превод, индикативног назива *О докторској дисертацији*, том питању уопште не посвећује пажња, мада оно отвара низ дилема о карактеру и врстама научних радова који су се бранили на Пештанском универзитету. Гордана Ковачек Станић, „О докторској дисертацији“, *О узроцима развода брака*, 145–164.

ском језику, па је садржина подељена на 29 параграфа, са доста фуснота. Следи део од осам страница, насловљен *Positiones ex vniuersa iurispvudentia* („Тезе из свеукупне правне науке“),³⁵ које су подељене (као код Костића и Хаџића) на тематска поглавља којима је обухваћена општа правна култура: *Ex ivre natvrali*, *Ex publico vniuersali*, *Ex ivre gentivum*, *Ex ivre civili romano*, *Ex ivre criminali*, *Ex ivre ecclestiatico pvblico*, *Ex ivre ecclestiatico privato*, *Ex ivre hvngarico* (из природног права, општег јавног права, међународног права, римског, кривичног, јавног и приватног црквеног, из угарског права). Ова поглавља садрже 44 „тезе“ груписане у оквиру наведених целина (као код Костића и Хаџића).

О неуједначеној пракси приликом стицања доктората говоре и подаци о Густаву Венцлу и Теодору Паулеру. Први је 1836. године одбранио у Пешти докторску дисертацију „О изворима угарског приватног права“³⁶, која обухвата 52 странице, док је Паулер исте године одбранио рад од осам страница „Тезе из свеколике јуриспруденције и политичких наука“.³⁷ Иначе, он је предавао и на *Краљевској правословној академији* у Загребу (претечи Правног факултета) од 1838. до 1847. године.³⁸

8. За нашу тему је посебно значајна одбрана још једног знаменитог српског правника, Николе Крстића (1829–1902), који је на пештанском Универзитету 17. јула 1854. године „дишпутовао“ рад уобичајеног назива: *Theses ex scientiis juridicis et politicis*. Без архивске грађе немогуће је знати да ли је Крстић уз ове *theses* имао и одговарајућу *dissertatio inauguralis*. Индикативно је да је Стојан Новаковић, у *Споменици* посвећеној „ступању у живот задужбине покојникове“, навео не само потпуни назив овог докторског рада (укључујући и кандидатове податке са импресума одштампаних примерка)³⁹ него указује и на веома важну чињеницу: „Каракте-

³⁵ Термин *positiones* се овде користи као синоним за *theses*.

³⁶ Gustav Wenzel, *Dissertatio inauguralis juridica de fontibus juris privati Hungarici, et theses e scientiis juridicis ac politicis*, Pestini mense Majo 1836. Један примерак се налази и у архиви ЈАЗУ (ХАЗУ) у Загребу (*Sign. 14.302-Rn*).

³⁷ Theodorus Pauler, *Asserta ex universa jurisprudentia et scientiis politicis*, Budae 1836. *Typ. reg. universitatis*.

³⁸ *Mjesečnik*, Zagreb 1886, 244 (nekrolog). Паулер је касније имао и успешну политичку каријеру у Угарској, прво као министар вера и просвете, а потом и двапут на месту министра правде (1872, 1878). У архиви Националне библиотеке у Будимпешти налазе се његови још необјављени дневнички записи (*Diary of Tivadar Pauler*. National Szecheny Library, Manuscript Collection, Quart. Hung. 2611/1.29 f. verso). Упор. Anna Tüskés, *The Library of the Lawyer and Justice Minister Tivadar Pauler (1816–1886) in 1872.*, КНИНА, 2016, 265–276, <http://real.mtak.hu/52240/>, 15. јануар 2018.

³⁹ *Nicolaus Krstić, Theses ex scientiis juridicis et politicis, quas in c. r. sc. Universitate Pestana superatis examinibus rigorosis consensu l. facultatis juridicae pro*

ристично је како се у многим питањима тога испита узима обзир на српско право.⁴⁰ То потврђује кратком анализом појединих грана права које су обухваћене у Костићевим тезама (канонско, римско, угарско право, па и у поглављу о статистици) и закључује да је „докторски кандидат у Пешти гледао на правну науку и како је српском праву, и у историји и у садашњости, свуда тражио његово место“. Сазнајемо и да је Крстић после завршеног испита проглашен за „доктора целокупног права“ а да му је диплома издата „18-ог јула 1854, дакле одмах сутра дан по испиту“ и да је „годину дана позније, 11-ог јуна 1855, Николу Крстића пештански Правни факултет нарочитом дипломом примио за свога члана и дао му сва права и повластице које у Угарској уживају чланови тога факултета“.⁴¹ Новаковић нам открива и да је „Крстићу пробудио укус за правну историју... један од његових пештанских професора, Густав Венцел, који се одликовао изучавањем угарских правних споменика и расправама о историји права“.⁴² Није искључено да је деценију касније тај исти професор имао одлучујући утицај и на Лазу Костића, управо када се опредељивао за тему докторске дисертације. Вероватно није сасвим случајно што је у писму у којем говори о предстојећој одбрани поменуо баш његово име.

Наведени подаци су вишеструко значајни: прво, што видимо да је Крстић, изгледа, само на основу „теза“ постао *doctor iuris universi* и стекао веома висок академски статус и, друго, да је већ тада област његовог посебног интересовања било средњовековно српско право, које је упоређивао са римским, канонским, угарским итд.

Међутим, треба имати у виду да је Крстић већ у јуну 1851. године стекао докторат филозофије (што је у Угарској била нека врста више гимназије), чиме је испунио услов да отпочне студије права. Додуше, и пре него што их је завршио, он је 1853. године, са само 25 година, добио место професора на Лицеју у Београду, где је на тек отвореној катедри предавао *енциклопедију права и историју законознања*.⁴³ Те исте године постао је члан *Друштва Српске словесности* и именован је у Школску комисију при Министарству про-

consequenda laurea doctoris juris universi publice propugnantis Nicolaus Krstić aa. ll. et philosophiae doctor, in Liceo principatus Serbiae albagraecensi encyclopediae et historiae juris profesor, nec comissionis scholasticae ejatus membrum, Pestini 1854.

⁴⁰ Споменица Др. Николе Крстића, СКА, Београд 1908, 11.

⁴¹ *Ibid.*

⁴² *Ibid.*, 21.

⁴³ Занимљиво је да је управо Крстић предложио Светозару Милетићу, бечком доктору права, да на Лицеју предаје *римско право и народну економију*, али овај то није прихватио већ се у Новом Саду од 1857. почео бавити адвокатуром. Дејан Микавица, *Политичка идеологија Светозара Милетића*, Београд 2006, 16–17.

свете.⁴⁴ И све се то догађало само десетак година пре Костићеве одбране на том истом универзитету. Мада је Крстић био „пречанин“, он је са места гимназијског професора у Новом Саду прешао у Србију на изричит позив Платона Симоновића, *главног инспектора училишта* тадашње Кнежевине.⁴⁵ Међутим, када је Лаза Костић, пештански *doctor utriusque iuris*, желео да постане професор на Великој школи у Београду, његови покушаји су се завршили неславно, између осталог и због тога што је тадашњи министар просвете, моћни Стојан Новаковић, био ненаклоњен „војвођанским“ кадровима.⁴⁶

Остаје, на крају, потреба да се одговори и на питање зашто се Лаза Костић у својој докторској дисертацији окренуо нашој средњовековној правној историји, односно Душановом законодавству? Очигледно је да он у томе није био први на пештанском Правном факултету јер се истом облашћу већ бавио и Никола Крстић у својим „тезама“, упоређујући древне српске правне институције са онима у римском и канонском праву, као и са тада важећим угарском правом.

Нашу пажњу је привукла једна необична подударност: Никола Крстић је 1854. године одбранио докторат и истовремено објавио у *Гласнику друштва Србске Словесности* рад под називом: *Разматрања о Душановом законуку*.⁴⁷ Могуће је претпоставити да је то евентуално била и његова *dissertatio inauguralis* (уз већ помену-те *theses*), коју је са латинског превео и потом објавио у поменутом стручном часопису. Међутим, томе у прилог не иде чињеница да педантни Новаковић, у детаљно написаној радној биографији Николе Крстића, на чак стотину страница, нигде не помиње докторску дисертацију.⁴⁸ О томе не говори ни Крстић у својим дневничким записима, који у рукопису обухватају преко четири хиљаде страница.⁴⁹ Додуше, ни о Костићевој дисертацији нису говорили његови савременици, хроничари, биографи, па ни сам песник, тако да нам је њен назив, па и само постојање, открио један једини архивски документ, записник са одбране, у коме је професор др Теодор Паулер својим потписом потврдио да је *Lazarus Kostic exhibitio* („изложио“) и *disputavit* („дишпутовао“) *dissertatio De legibus serbicus Stephani Uros*

⁴⁴ Драган Николић, „Никола Крстић – први професор правне историје на београдском Лицеју“, *Архив за правне и друштвене науке* 43, 1/1987, 81–88.

⁴⁵ *Споменица*, 10.

⁴⁶ Живомир Младеновић (ур.), *Избор Лазе Костића за члана Српског ученог друштва и Академије наука, Зборник радова*, XVII, књ. 2, САНУ, Београд 1952, 419.

⁴⁷ *Гласник*, бр. VI за 1854. годину, 88–149.

⁴⁸ *Споменица*, 1–100.

⁴⁹ Сачувани су у Архиви САНУ и објављени у осам томова: Никола Крстић, *Дневник приватног и јавног живота*, I–VIII, Београд 2005–2007.

Dusan. Уколико би иста потврда постојала и за Крстићеву *dissertatio*, тек би се тада могао дати одговор на постављено питање.

Што се тиче Лазе Костића, сасвим је могуће претпоставити да му је био познат Крстићев текст о Душановом законодавству, а можда и његови касније објављени радови на ту тему *О државном строју*⁵⁰ и *Разматрања о старом српском праву на основу старих писмених споменика и Душановог законика*.⁵¹ Додуше, о њима није имао посебно високо мишљење ни Новаковић јер је после више од пола века од њиховог штампања сматрао да су се „нека тврђења... о старом српском праву могла истаћи само по недовољном познавању наших правних извора и не би се могла данас онако поставити“⁵², а ту оцену следи и савремена историјска наука. Међутим, његова истраживања су први зачеци правноисторијске науке у нас и Крстић се сматра оснивачем те правне дисциплине на београдском Универзитету.⁵³ Без обзира на то да ли су *Разматрања о Душановом законнику* била уједно и *dissertatio* овог пештанског докторанда, несумњиво је да је рад на том тексту морао тећи упоредо са припремом његових докторских *Theses ex scientiis juridicis et politicis*. На то указује чињеница да су се та два рада тематски преплитала јер их је кандидат упоредним методом садржински повезивао, па су отуда и могли бити објављени исте године, један у Пешти, а други у Београду.

Шта је још могло бити доступно Лази Костићу при изради дисертације о законодавству цара Душана? Познато је да је чувени словачки слависта Павел Јозеф Шафарик дао велики допринос постављању темеља за критичко издање *Законика*. Он је још 1831. описао три тада позната преписа (Ходошки, Раковачки и Раванички)⁵⁴ и потом је 1838. у едицији Андреја Кухарског штампао *Законик* на ћирилици и латиници и немачки превод Раковачког преписа, са извесним допунама из Ходошког.⁵⁵ До средине XIX века знало се за само десет преписа. Толико их је набројао Шафарик у своме новом издању

⁵⁰ *Гласник*, бр. VII за 1855. годину, 22–85.

⁵¹ *Гласник*, бр. IX за 1857. годину, 60–126. и бр. XI за 1859. годину, 204–261.

⁵² *Споменица*, 12.

⁵³ Sima Avramović, „Nastanak i razvitak pravnoistorijskih predmeta na Pravnom fakultetu u Beogradu“, *Zbornik Pravnog Fakulteta u Zagrebu* 5–6/2013, 921–944.

⁵⁴ Paul Joseph Schaffarik, *Übersicht der vorzüglichsten schriftlichen Denkmäler älterer Zeiten bey den Serben und anderen Südslawen*, in: *Jahrbücher der Literatur* 53/1831, 1–58. Одељак о преписима Душановог законодавства изнова је прештампан 1865. године у Шафариковом *Geschichte der serbischen Literatur*, Prag 1865, 221–225 (Павел Јозеф Шафарик, *Историја српске књижевности*, Београд – Нови Сад 2004, 158–161).

⁵⁵ Andreas Kucharski, *Antiquissima monumenta iuris Slovenici*, Varsaviae 1838, 92–211.

Законика (1851), за чију је основу узео Ходошки препис.⁵⁶ Тешко је претпоставити да се двојица пештанских доктораната која су се том темом бавила нису користила поменутиим Шафариковим издањем, иако је објављено у тиражу од само 125 примерака. Та неповољна околност донекле је превазиђена чињеницом да је Франц Миклошич прештампао Шафариково издање *Душановог законика* 1856. године⁵⁷, а у примерку те књиге који се чува у Библиотеци САНУ налазе се управо Крстићеве белешке и коментари. Лази Костићу је, разуме се, могло бити доступно и Миклошичево издање *Законика*, али и његов обимни зборник извора средњовековног српског права *Monumenta Serbica Spectantia Historiam Serbiae Bosniae Ragusii*, издат у Бечу 1858. године.⁵⁸ Стојан Новаковић чак сматра да је Крстић и одустао од даљих наставака својих чланака о старом српском праву јер су се у међувремену „нова грађа и нови подаци намножили толико да је требало све изнова започињати“.⁵⁹ Тиме се отворио празан простор у коме је Лаза Костић могао дати нови допринос, поготово јер је тадашњи друштвени, културни и политички амбијент за то био повољан.

Наиме, после револуционарних догађаја из 1848–1849. године (тзв. Пролеће народа), интерес за национално-романтичарске теме постао је опште место многих словенских народа у Хабзбуршкој монархији, па и војвођанских Срба. То се огледало и на пољу права. Није случајно баш Шафарик, тадашњи директор Српске гимназије у Новом Саду, започео рад на рукописима Душановог законика јер су „у Војводини те врсте истраживања биле једино и могуће, пошто је остали део српских земаља или чамиио у варварскоме ропству или је био још неспособан за ову врсту научних напора. Ови су у слободној Србији и у Црној Гори и очекивани од Војводине, њој намењивани и њој препуштани“.⁶⁰

⁵⁶ Pavel Josef Šafařík, *Okázky občanského písemnictví*, V, Praze 1851, 29–50. Друго издање приредио је његов зет Јосиф Јиречек 1870.

⁵⁷ Franz Miklosich, *Lex Stephani Dušani*, Vindobonae 1856 (објављено за потребе његових семинарских вежбања на Бечком универзитету).

⁵⁸ Искрпно о свим преписима Душановог законика Ђорђе Бубало, *Душанов законик*, Београд 2010, 25–63. Аутору ове студије дугујемо колегијалну захвалност на корисним саветима око садржине овог дела чланка.

⁵⁹ *Споменица*, 24. Штавише, Крстић је већ 1862. године напустио професуру и каријеру наставио као начелник полицијског одељења у Министарству унутрашњих дела. *Ibid.*, 12. Осим наведених издања и студија о Душановом законнику, до средине шездесетих година XIX века објављени су и резултати учених истраживања старог српског права из пера Вацлава Мађејовског, Франтишека Палацког и Аполона Александровича Мајкова. Библиографски подаци и коментар ових дела у: Никола Радојчић, „Век и по проучавања Душанова законодавства“, *Зборник у част шесте стогодишњице Законика цара Душана* (ур. Н. Радојчић), Београд 1951, 219–226.

⁶⁰ Никола Радојчић, *Законик цара Стефана Душана, 1349 и 1354*, Београд 1960, 7.

Можемо закључити да су, без одговарајуће историјске грађе, поменуте претпоставке једино што нам преостаје, али већ и оне саме могу бити користан путоказ за будућа истраживања. У претходном раду смо указали на потенцијалну неоснованост до сада априорних тврдњи о стицању доктората Лазе Костића и показало се, захваљујући новим архивским документима, да је могуће померити границе наших сазнања о правничким донетима српског песника. У том уверењу треба наставити трагање за документима који могу помоћи у решавању овде отворених дилема, а поготово за докторском дисертацијом Лазе Костића, за сада недокучивим „светим Гралом“, који би правним историчарима расветлио многа овде постављена питања.

ЛИТЕРАТУРА (REFERENCES)

- Avramović, S., „Nastanak i razvitak pravnoistorijskih predmeta na Pravnom fakultetu u Beogradu“, *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu* 5–6/2013.
- Balogny, I., *A magyar királyi egyetemi nyomda termékeinek címjegyzéke 1777–1877*, Budapest 1882.
- Баста, Д., *Самопоштовање и пузавост 3*, Београд 2015. (Basta, D., *Samopoštovanje i puzavost 3*, Beograd 2015)
- Бубало, Ђ., *Душанов законик*, Београд 2010. (Bubalo, Đ., *Dušanov zakonik*, Beograd 2010)
- Бујуклић, Ж., „Одбрана доктората песника Лазе Костића у Пешти 1866. године: ‘Dissertatio’ или ‘Theses’?“, *Перспективе имплементације европских стандарда у правни систем Србије*, књига 7 (ур. С. Лилић), Београд 2017. (Bujuklić, Ž., „Odbrana doktorata pesnika Laze Kostića u Pešti 1866. godine: ‘Dissertatio’ ili ‘Theses’?“, *Perspektive implementacije evropskih standarda u pravni sistem Srbije*, knjiga 7 (ur. S. Lilić), Beograd 2017)
- Hadžić, J., *De causis matrimonium dissociantibus, juxta disciplinam orthodoxae ecclesiae christi orientalis* (О узроцима развода брака, према учењу Источне православне цркве Христове), превод са латинског и коментари В. М. Тодоровић, Нови Сад 2009. (Hadžić, J., *De causis matrimonium dissociantibus, juxta disciplinam orthodoxae ecclesiae christi orientalis* (O uzrocima razvoda braka, prema učenju Istočne pravoslavne crkve Hristove), prevod sa latinskog i komentari V. M. Todorović, Novi Sad 2009)
- Костић, Л., *Препуска*, I том, Нови Сад 2005. (Kostić, L., *Prepiska*, I том, Novi Sad 2005)

- Kostić, L., *Theses e scientiis iuridicis et politicis (Teze iz pravних i političkih nauka)*, Matica srpska, Novi Sad 2011. (Kostić, L., *Theses e scientiis iuridicis et politicis (Teze iz pravних i političkih nauka)*, Matica srpska, Novi Sad 2011)
- Крстић, Н., *Дневник приватног и јавног живота*, I–VIII, Београд 2005–2007. (Krstić, N., *Dnevnik privatnog i javnog života*, I–VIII, Beograd 2005–2007)
- Kucharski, A., *Antiquissima monumenta iuris Slovenici, Varsaviae 1838.*
- Матић, Д., *Dissertatio de via qua Fichtii, Schellingii, Hegeliique philosophia e speculativa investigaone Kantiana exculpta sit (О путу којим се филозофија Фихтеа, Шелинга и Хегела развила из Кантовог спекулативног истраживања)*, Београд 2016. (Matić, D., *Dissertatio de via qua Fichtii, Schellingii, Hegeliique philosophia e speculativa investigaone Kantiana exculpta sit (О путу којим се филозофија Фихтеа, Шелинга и Хегела развила из Кантовог спекулативног истраживања)*, Beograd 2016)
- Lentze, H., *Die Universitätsreform der Ministers Graf Leo Thun-Hohenstein*, Wien 1962.
- Mazohl, B., Aichner, C. (Hrsgs.), *Die Thun-Hohenstein'schen Universitätsreformen 1849–1860: Konzeption, Umsetzung, Nachwirkungen*, Wien 2017.
- Микавица, Д., *Политичка идеологија Светозара Милетића*, Београд 2006. (Mikavica, D., *Politička ideologija Svetozara Miletića*, Beograd 2006)
- Микавица, Д., *Лаза Костић, политичка биографија*, Нови Сад 2011. (Mikavica, D., *Laza Kostić, politička biografija*, Novi Sad 2011)
- Miklosich, F., *Lex Stephani Dušani, Vindobonae 1856.*
- Младеновић, Ж. (ур.), *Избор Лазе Костића за члана Српског ученог друштва и Академије наука*, Зборник радова, XVII, књ. 2, САНУ, Београд 1952. (Mladenović, Ž. (ur.), *Izbor Laze Kostića za člana Srpskog učenog društva i Akademije nauka, Zbornik radova, XVII, knj. 2, SANU, Beograd 1952*)
- Николић, Д., „Никола Крстић – први професор правне историје на београдском Лицеју“, *Архив за правне и друштвене науке* 43, 1/1987. (Nikolić, D., „Nikola Krstić – prvi profesor pravne istorije na beogradskom Liceju“, *Arhiv za pravne i društvene nauke* 43, 1/1987)
- Pauler, T., *Asserta ex universa jurisprudentia et scientiis politicis*, Budae 1836.
- Pokrovac, Z. (Hrsg.), *Juristenausbildung in Osteuropa bis zum Ersten Weltkrieg*, Frankfurt am Main 2007.

- Радојчић, Н., „Век и по проучавања Душанова законодавства“, *Зборник у част шесте стогодишњице Законика цара Душана* (ур. Н. Радојчић), Београд 1951. (Radojčić, N., „Vek i po proučavanja Dušanova zakonodavstva“, *Zbornik u čast šeste stogodišnjice Zakonika cara Dušana* (ur. N. Radojčić), Beograd 1951)
- Радојчић, Н., *Законик цара Стефана Душана, 1349 и 1354*, Београд 1960. (Radojčić, N., *Zakonik cara Stefana Dušana, 1349 i 1354*, Beograd 1960)
- Савић, М., *Лаза Костић*, Београд 2010. (Savić, M., *Laza Kostić*, Beograd 2010)
- Schaffarik, P. J., *Übersicht der vorzüglichsten schriftlichen Denkmäler älterer Zeiten bey den Serben und anderen Südslawen*, in: *Jahrbücher der Literatur* 53/1831.
- Šafařík, P. J., *Okázky občanského písemnictví*, V, Praze 1851.
- Schaffarik, P. J., *Geschichte der serbischen Literatur*, Prag 1865.
- Шафарик, П. Ј., *Историја српске књижевности*, Београд – Нови Сад 2004. (Šafarik, P. J., *Istorija srpske književnosti*, Beograd – Novi Sad 2004)
- Споменица Др. Николе Крстића*, СКА, Београд 1908. (*Spomenica Dr. Nikole Krstića*, SKA, Beograd 1908)
- Суботић, Ј., *Автобиографија, I–V*, Нови Сад 2009. (Subotić, J., *Autobiografija, I–V*, Novi Sad 2009)
- Шаркић, С., „Римско право у докторској дисертацији Лазе Костића“, *Антика, савремени свет и рецепција античке културе* (ур. К. Марицки Гађански), Београд 2012. (Šarkić, S., „Rimsko pravo u doktorskoj disertaciji Laze Kostića“, *Antika, savremeni svet i recepcija antičke kulture* (ur. K. Maricki Gađanski), Beograd 2012)
- Tekelijā, S., *Dissertatio ivridica de cavsa, et fine civitatis* (*Правна дисертација о узроку и циљу постојања државе*), превод са латинског и коментари В. М. Тодоровић, Нови Сад 2009. (Tekelijā, S., *Dissertatio ivridica de cavsa, et fine civitatis* (*Pravna disertacija o uzroku i cilju postojanja države*), prevod sa latinskog i komentari V. M. Todorović, Novi Sad 2009)
- Tüskés, A., *The Library of the Lawyer and Justice Minister Tivadar Pauler (1816–1886) in 1872.*, КНИНА, 2016, <http://real.mtak.hu/52240/>, 15. јануар 2018.
- Wenzel, G., *Dissertatio inauguralis juridica de fontibus juris privati Hungarici, et theses e scientiis juridicis ac politicis*, Pestini mense Majo 1836.
- Wurzbach von, C., *Biographisches Lexikon des Kaisertums Österreich*, I–LX, Wien 1856–1891.

Žika Bujuklić, PhD

Full Professor

University of Belgrade, Faculty of Law

DISSERTATIO INAUGURALIS OF SERBIAN POET LAZA
KOSTIĆ: „DE LEGIBUS SERBICIS STEPHANI UROS DUSAN“

Summary

On the basis of the archival material he recently discovered, the author provides the answer to the question he asked in his recently published paper: „Defense of doctorate by Serbian poet Laza Kostić in Pest in 1866: Dissertatio or Theses?“ By analyzing the previously unknown contents of Kostić’s doctoral diploma and original records from his doctoral examinations at the Royal University in Pest (1864–1866), the author concludes that Laza Kostić was awarded the title of „Doctor of General Law“, both civil and canonical (doctor *universi iuris, utriusque iuris*), on the basis of defending the work of a smaller volume „*Theses e(x) scientiis juridicis et politicis*“, but also by the presentation of *dissertatio inauguralis* called „De legibus serbicus Stephani Uros Dusan“. The author believes that this information significantly complements our knowledge of the study of Dušan’s legislation in the mid-nineteenth century and enables us to better understand the overall extent of Serbian cultural elite in Hungary at that time.

Key words: *Laza Kostić. – Defense of the doctorate. – Theses. – Dissertatio inauguralis. – Dušan’s legislation.*

Article history:

Received: 15. 1. 2018.

Accepted: 28. 2. 2018.